

ВЫВУЧЭННЕ ТЭМЫ «ПАРАДАК СЛОЎ У СКАЗЕ»

М. А Курган

У школьным курсе беларускай мовы тэма «Парадак слоў у сказе» не мае, на першы погляд, ніякага практычнага значэння. Характарызуючы сказы, мы абмяжоўваемся звычайна такімі яго асаблівасцямі, як просты ці складаны, двухсастаўны ці аднасастаўны, клічны ці няклічны, ускладнены ці няўскладнены. Тым не менш, правамерна надаваць гэтай тэме значную ўвагу, паколькі яна адыгрывае важнае значэнне ў развіцці камунікатыўнай і этнакультурнай кампетэнцый.

У ходзе вывучэння тэмы «Парадак слоў у сказе» патрэбна паказаць школьнікам, якую ролю ў стварэнні тэксту выконвае пэўнае размяшчэнне слоў у структуры сказа, якім чынам гэтая акалічнасць звязана са зместам выказвання ў цэлым. На пачатковым этапе можна прапанаваць вучням прачытаць урывак з дэтэктыўнай аповесці А.Марынінай, падвесці да высновы, якую ролю адыгрывае парадак слоў:

– У запісцы было не так, – звярнуўся ўрач да міліцыянера. – Там было напісана не «Я не вінаваты», а «Вінаваты не я». Я яшчэ, помню, тады падумаў: а хто ж, калі не ты?

– А якая розніца? – здзіўлена спытаў міліцыянер.

– Розніца ёсць, – патлумачыў Дацэнка. – Калі чалавек кажа: «Я не вінаваты», ён апраўдваецца. Калі ён кажа: «Вінаваты не я», ён мае на ўвазе, што вінаваты нехта іншы, і ён ведае, хто іменны. Правільна?

– Правільна, – тут жа згадзіўся доктар. – Мне так і падалося, калі я чытаў запіску.

На вывучэнне тэмы «Парадак слоў у сказе» адводзіцца 1 гадзіна, хаця яе значэнне выключнае.

Часам, чытаючы пісьмовыя работы вучняў, можна сутыкнуцца з памылкамі, прычына якіх – няведанне школьнікам уласцівасцяў парадку слоў. Мэтазгодна зрабіць класіфікацыю тыповых памылак:

1. памылкі, звязаныя са зменай прамога парадку слоў (на першае месца ставіцца слова, у якім, на думку аўтара, змешчана новая ці найбольш значная інфармацыя (рэма), тады як пры прамым парадку слоў лексемы, што нясуць такую інфармацыю, ставяцца пасля слоў, якія падаюць ужо вядомыя аўтару звесткі(тэма):

...але я не хачу *любой цаной* перамогі...(з пісьмовай работы вучня)

2. памылкі, што ўзнікаюць пры адрыве аднародных членаў сказа:

Словазлучэнне *складаецца з 2 і больш самастойных слоў і звязваецца падпарадкавальнай сувяззю* (з пісьмовай работы вучня)

Неабходна вызначыць *часціну мовы, галоўнае слова і пытанне да яго*

(з пісьмовай работы вучня)

3. адрыў часціцы ад таго кампанента сказа, да якога яна адносіцца:

Пра аўтараў жыццй *амаль* не ведаем нічога (з пісьмовай работы вучня)

4. памылкі, звязаныя з парушэннем размяшчэння слоў у словазлучэннях, што ўваходзяць у сказ:

Навучэнцы ведаюць, што трэба самім умець рабіць высновы, тым больш, калі яны справу маюць з выніковымі тэстамі (з навукова-метадычнага артыкула)

У працэсе вывучэнна тэмы ў вучняў могуць узнікнуць пытанні, якія датычуць таго, што браць пад увагу пры вызначэнні парадку слоў: размяшчэнне дзейніка і выказніка ці размяшчэнне даданых членаў, чаму ў адным і тым жа тэксце сустракаецца і прамы, і адваротны парадак слоў. Звернемся да прыкладаў:

1. Прыгожыя і чыстыя нашы зімы. Глыбокія ззяюць на сонцы гурбы. Схаваліся пад ільдом вялікія і малыя рэкі. У марозную ціхую раніцу пад дахамі вясковых хат узнімаецца ў неба дым. Пад снегавым футрам, набіраючы сілу, адпачывае зямля.

2. Я неаднойчы знаходзіў у лесе сховішчы белак. Седзячы пад дрэвам у глухім лесе, я аднойчы ўбачыў белку, што скакала па зямлі. У зубах яна несла вялікую цяжкую звязку лясных арэхаў. Белкі ўмеюць выбіраць самыя спелыя арэхі.

Параўнаўшы прадстаўленыя два ўрыўкі, дзеці звернуць увагу на тое, што яны адносяцца да двух розных тыпаў маўлення: першы да тыпу апісання, другі – апавядання. Таксама відавочна, што ў першым урыўку парадак слоў адваротны, а ў другім – прамы.

Справа ў тым, што звычайны парадак размяшчэння дзейніка і выказніка (саставу дзейніка і выказніка) у сказе залежыць ад тыпу тэксту. Так, вучні заўважуць, што ў тэкстах-апісаннях спачатку ідзе састаў выказніка, а потым – дзейніка, у тэкстах-апавяданнях і разважаннях – наадварот. Ведаючы, што найбольш значнае слова звычайна выносіцца ў канец сказа, можна растлумачыць, чаму ў апісанні дзейнік стаіць пасля выказніка: галоўнае ў апісанні – прадметы. У апавяданні галоўнае – дзеянне, таму састаў дзейніка папярэднічае саставу выказніка. У падручніку дзевятага класа па беларускай мове такія тэксты прадстаўлены ў дастатковай колькасці. Праблемай застаецца тэматыка тэкстаў, якімі, на жаль, не заўсёды можна зацікавіць сённяшняга дзевяцікласніка.

Па магчымасці пажадана адным з відаў работы зрабіць пераклад, прычым пераклад не з рускай мовы на беларускую, а з мовы, якая мае несвабодны парадак слоў. Так, добра ўспрымаецца англійская фраза, вядомая кожнаму, – I love you! Вучні заўважуць, што ў адрозненні ад англійскай мовы, дзе перастаноўка слоў недапушчальна, у нашай мове

магчымы самыя розныя варыянты: Я цябе кахаю! Я кахаю цябе! Кахаю я цябе! і г.д.

У больш моцных класах можна прапанаваць зрабіць пераклад верша з англійскай(французкай, нямецкай і г.д) мовы. Для гэтага трэба ведаць узровень валодання вучнямі замежнай мовай, з улікам гэтага падбіраць тэкст для перакладу. Змяшчаем верш, які быў прапанаваны вучням 9 класа з паглыбленым вывучэннем англійскай мовы:

In the bleak midwinter
Frosty wind made moan,
Earth stood hard as iron,
Water like a stone,
Snow had fallen, snow on snow
Snow on snow,
In the bleak midwinter
Long ago.

Напачатку работы перакладаем усе невядомыя словы, робім так званы падрадкавік, не змяняючы пры гэтым парадку слоў:

В унылой (открытой, незащищённой от ветра) середине зимы
Морозный ветер стонал
Земля была тяжела, как железо
Вода – как камень
Снег выпал, снег(снежинка) на снег
Снег на снег
В унылой середине зимы
Давным давно

Першапачаткова пераклад робіцца на рускую мову, улічваючы спецыфіку работы на ўроках замежнай мовы. Шляхам перастановак, апушчэнняў ці дапаўненняў ствараем новы тэкст на рускай мове, пасля чаго перакладаем яго на беларускую:

Была зимы озябшей середина,
Колочий ветер стонуще завыл,
Земля – железная равнина
Вода как камень, нет движенью сил
Снег выпал, всё белым-бело
Заснежило: снежинка над снежинкой
Была зимы озябшей середина

Из года в год
Всё по-старинке...

Ідзе сярэдзіна зімы
Калючы вецер толькі вые
Зямля – як камень, і вадзе
Няма ніяк для руху сілы.
Вось выпаў снег, ён пабяліў
Усё навокал, ён забыў,
Што кожны год тут госцем быў...

Зразумела, што работа займае шмат часу, таму пераклад можна прапанаваць зрабіць дома. Безумоўна, дзеці звернуць увагу на тое, што пры перакладзе яны могуць змяняць парадак слоў, прыўносячы тым самым новыя адценні ў тэкст перакладу.

Такім чынам, тэма «Парадак слоў у сказе» мае вельмі важнае значэнне. Яна спрыяе больш уважлівай і ўдумлівай працы з тэкстам, папярэджвае некаторыя памылкі, звязаныя з парушэнне парадку слоў. Акрамя таго, садзейнічае развіццю этнакультурнай кампетэнцыі, паказвае багацце роднай мовы, яе адметнасці ў параўнанні з іншымі.

СИСТЕМА ОБРАЗОВ В ПЬЕСЕ А.КУРЕЙЧИКА «ПОТЕРЯННЫЙ РАЙ»

Е. Ларионова

В современной русскоязычной литературе Беларуси особое место принадлежит А. Курейчику – талантливому молодому драматургу, автору более тридцати пьес. «Понтий Пилат», «Пьемонтский зверь», «Потерянный рай», «Иллюзион» были поставлены на сцене НАДТ им. Я. Купалы, Московского художественного академического театра им. Чехова, Национального академического театра им. Я. Коласа, Театра белорусской драматургии и др. Его пьесы, необычные, смелые, вызывают порой противоречивые оценки критиков. Неоднозначно была воспринята и драма «Потерянный рай», в основе которой лежит библейский сюжет о Каине и Авеле. Трактовка легенды у А. Курейчика нетрадиционна. И прежде всего ее оригинальность заключается в интерпретации персонажей пьесы. Обратимся к системе персонажей и посмотрим их трактовку и реляцию: «пьеса – библейский миф».

В пьесе А. Курейчика, в отличие от библейской трактовки, Каин представлен благородным, мужественным, умным и вместе с тем физически